

УДК 376.3 : 37.091.3

Мелешко Тетяна Миколаївна,
логопед Комунального некомерційного підприємства
«Міський спеціалізований будинок дитини №1»
Одеської міської ради
м. Одеса, Україна

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Анотація. Методична розробка присвячена проблемі розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). У роботі розглядаються сучасні підходи, методи та прийоми, спрямовані на стимуляцію мовленнєвої активності, збагачення словникового запасу, формування граматично правильного та логічно послідовного мовлення.

Особлива увага приділяється індивідуалізації навчання, розробці спеціальних вправ для дітей з різним рівнем мовленнєвого розвитку та використанню допоміжних візуальних і тактильних засобів. Матеріали будуть корисні вчителям-логопедом, вихователям, які працюють в закладі загальної освіти та спеціальної освіти з дітьми, що мають порушення мовлення.

Ключові слова: розвиток зв'язного мовлення, тяжкі порушення мовлення (тпм), мовленнєва активність, словниковий запас, граматично правильне мовлення, діти з порушеннями мовлення, візуальні та тактильні засоби, індивідуалізація навчання

Розвиток мовленнєвих умінь і навичок, формування мовленнєвої компетенції є одним із найважливіших завдань навчання дітей з особливими освітніми потребами. Однак у випадку тяжкої мовленнєвої патології цей процес значно ускладнюється, що потребує від логопедів застосування спеціальних методик та індивідуального підходу.

У своїй практичній діяльності я неодноразово зустрічалася з тим, що діти старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) мають недостатньо сформовані навички зв'язного мовлення, що безпосередньо впливає на їхню комунікативну компетентність, когнітивний розвиток та подальшу соціальну адаптацію. Хоча питання розвитку мовлення таких дітей досліджували вчені-лінгвісти, методисти та психологи, їхні висновки залишаються фрагментарними, а вікові особливості не завжди враховуються в повному обсязі.

Одним із ефективних засобів розвитку зв'язного мовлення є використання наочно-образних методів, зокрема образотворчого мистецтва. Візуальні образи стимулюють мовленнєву активність, сприяють розширенню словникового запасу та формуванню граматично правильних висловлювань. Важливою складовою роботи з дітьми з ТПМ є поєднання класичних логопедичних методик із сучасними педагогічними технологіями, що дозволяє підвищити ефективність корекційного процесу.

Таким чином, дослідження особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ залишається актуальним і потребує подальшого вивчення. Оптимальне поєднання традиційних методів та інноваційних технологій дає змогу створити ефективне навчальне середовище, яке сприятиме не лише мовленнєвому, а й загальному розвитку дитини.

Особливості розвитку мовлення молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення

Для інтенсифікації навчально-виховного процесу учнів з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) необхідно проводити різноманітні наукові розвідки, спрямовані на оптимізацію їхнього навчання та виховання в контексті сучасного державотворення. Розв'язання цієї значущої психолого-педагогічної проблеми є надзвичайно важливим для дітей з ТПМ, оскільки рівень засвоєння знань суттєво впливає на якість опанування всіх навчальних предметів і розширення уявлень про навколишній світ [8].

Ще в позаминулому столітті такі видатні науковці, як Ф. Буслаєв і К. Ушинський, підкреслювали вагому роль словотворчої діяльності для глибшого осягнення значення лексем, що забезпечує їхнє точне та усвідомлене використання в усному та писемному мовленні.

Дослідження також здійснювалися у сфері психології опанування граматики, формування в учнів граматичних понять (Д. Богоявленський, Л. Божович, С. Жуйков та ін.). Особливу увагу приділяли взаємозв'язку між вивченням деривації та навчанням орфографії, опрацюванням граматичних структур, лексичного складу, а також загальним розвитком мовлення учнів (М. Львов та ін.) [4,6].

Питання формування мовлення у дітей старшого дошкільного віку, збагачення їхнього лексикону, розвитку навичок усного й писемного спілкування привертають увагу сучасних науковців (В. Бадер, М. Вашуленко, Г. Демидчик, М. Орап) [1].

Ознайомлення дітей з морфемною будовою слова передбачає не лише засвоєння його складових частин, а й відкриває широкі можливості для систематичного розширення їхнього словникового запасу, набуття певного обсягу знань про мову, усвідомлення учнями закономірностей правопису, а також розвитку абстрактного мислення, здатності до аналізу та систематизації мовних явищ, формує в учнів наукове розуміння мови та нерозривного зв'язку між морфемною структурою слова, його семантичним аспектом і морфологічними ознаками.

Наукові дані щодо частотності різних мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку та учнів початкових класів представлені в дослідженнях багатьох учених. Досягнуто значних успіхів вивченні проблеми загального недорозвитку мовлення, прояви якого досліджувалися в різноманітних аспектах: психолого-педагогічному (Р. Левіна), психолого-лінгвістичному (В. Орфінська), медико-педагогічному (С. Ляпідевський), фізіологічному (Н. Траугот). Це дало змогу виявити характерні особливості цієї мовленнєвої вади, проаналізувати її структуру та природу, розробити низку критеріїв і на їхній основі здійснити диференціацію аномалій розвитку мовлення, обґрунтувати наукові засади методичного впливу дошкільного закладу та школи на дітей з різними формами мовленнєвого недорозвитку (Н. Нікашина, Є. Соботович, Л. Спірова, Т. Філічева, А. Ястребова та ін.).

Системний аналіз мовленнєвих порушень, здійснений Р. Левіною, дозволив виокремити не лише різноманітні, а й взаємозалежні відхилення у формуванні «усіх компонентів мовленнєвої системи, що стосуються як звукового, так і смислового боку мовлення».

Недостатня сформованість мовленнєвої діяльності негативно позначається на становленні в дітей з мовленнєвими вадами інтелектуальної, сенсорної та аферентно-вольової сфер, що пояснюється взаємообумовленістю мовленнєвих порушень з іншими аспектами їхнього психічного розвитку.

Діти з ТПМ загалом мають необхідні передумови для опанування мовленнєвих операцій, проте первинний недорозвиток їхнього мовлення зумовлює специфічні особливості мислення, відставання в розвитку наочно-образного мислення. Такі діти часто не можуть самостійно здійснювати аналіз, синтез, порівняння, їм властива певна скутість мислення. Недостатність словотворчих умінь і навичок у дітей цієї категорії, на жаль, здебільшого фіксується як супутнє явище, а несформованість граматичних процесів як операцій з мовними знаками розглядається лише в окремих наукових працях (Б. Гриншпун, Є. Соботович, В. Ковшикова та ін.) [4,6].

Згідно з даними низки досліджень (Р. Левіної, С. Ляпідевського, О. Мастюкової та інших), у дітей з мовленнєвими порушеннями, окрім недостатнього розвитку мовленнєвих процесів, спостерігається своєрідний перебіг психічних функцій, що несприятливо впливає на становлення особистості. У зв'язку з цим, підкреслюється важливість корекційної роботи для подолання зазначеного стану під час спеціально організованого навчання.

У нормотиповому розвитку пізнання включає два взаємопов'язані аспекти: гносеологічний (пізнавальний) та руховий (моторний). При ураженнях головного мозку порушуються цілеспрямовані рухи та процеси розпізнавання об'єктів, що негативно позначається на можливості сприйняття навколишнього світу.

Отже, діти з алалією, дизартрією, затримками мовленнєвого розвитку потребують навчання за спеціально розробленою програмою, яка враховує необхідність не лише оптимізації сенсорної організації дитини, а й відновлення окремих сенсорних функцій. Виникає потреба в розвитку функцій різних аналізаторів (слухового, зорового, тактильного), а також у проведенні вправ, спрямованих на формування фонематичного слуху та слухової уваги. Діти з моторною алалією часто відчувають труднощі в перенесенні засвоєних знань на нові об'єкти оточення. Є. Соботович стверджує, що у дітей з тяжкими порушеннями мовлення виявляються розлади всіх основних розумових операцій: аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, узагальнення на вербальному матеріалі [9]. У них тією чи іншою мірою спостерігається недостатня сформованість усіх пізнавальних процесів, структура порушень яких характеризується нерівномірністю та мозаїчністю. Специфічні особливості мисленнєвих процесів, сприйняття, пам'яті, нестійкість емоційно-вольової сфери, а також особливості мотивації цих учнів негативно впливають на успішність опанування ними словотворчих умінь і навичок. Наявність у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ мовленнєвих та психофізіологічних відхилень зумовлює специфічні труднощі, що уповільнюють засвоєння знань з мови та стають причиною неписьменності таких учнів. У дітей-логопатів характер дефекту призводить до послаблення взаємодії між першою (сенсорно-перцептивною) та другою (мовленнєво-мисленнєвою) сигнальними системами. Досить обмежений активний та пасивний словниковий запас дітей, нечітке та розмите розуміння значень слів зумовлюють необхідність значної роботи з формування зв'язку між словом і поняттям.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення потребують особливо ретельно розробленої системи подання нового навчального матеріалу. Нерідко виникає потреба у пошуку альтернативних підходів,

які б забезпечили повноцінне сприйняття та подальше відтворення отриманих знань. Поступово в процесі опанування знань, умінь та навичок формуються засоби й прийоми пізнавальної діяльності, розширюються шляхи, за допомогою яких розвиваються компенсаторні механізми.

Розглянемо питання щодо **використання засобів образотворчого мистецтва у розвитку зв'язного мовлення.**

Розвиток зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку відбувається паралельно з формуванням розумової діяльності, збагаченням життєвого емоційного та мовленнєвого досвіду, ускладненням форм спілкування. Щоб досягти певної самостійності у вправлянні дару слова, К. Ушинський [2] слушно радив звертатися до того предмета, про який учень говорить чи пише. Головна мета такого прийому – вправляти дітей у спостережливості, логічності й умінні правильно передавати свої спостереження й робити логічні висновки. Він закликав використовувати логіку мистецтва для того, щоб поступово довести учня до логічної абстрактності, узагальнення. Вчений визначив основні джерела дитячої словесної творчості, де поряд із творчими вправами на основі прочитаного й почутого, важливе місце посідає використання творів мистецтва.

Він радив широко застосовувати різні репродуктивні вправи на матеріалі образотворчого мистецтва про природу, навколишнє життя, рекомендував вести учнів на екскурсію для збагачення їхнього чуттєвого досвіду, поповнення словникового запасу, розвитку мислення [6,3].

Дослідниця І. Зимня акцентує увагу на змістовних зв'язках мовлення із світом мистецтва і природи. Вона слушно зауважує, що засоби образотворчого мистецтва необхідні як у змісті навчання, так і в способах мовленнєвої діяльності. Як стверджує вчена, педагог-практик мотивує й інтегрує загальні та часткові завдання кожного з предметів навчального плану, що є ядром програми навчання, розвитку і виховання [5]. Вона зазначає, що за їх допомогою можна виявити спільне у змістовному і процесуальному, тобто операційно-діяльнісному плані, оскільки в учнів початкових класів переважає наочно-образне мислення. На думку вченої, наочність – це всього лише одна з властивостей засобів навчання.

Дослідниця Н. Гавриш [1] зазначає, що мовленнєво-комунікативна діяльність у процесі розповіді з використанням засобів образотворчого мистецтва робить заняття радісним і цікавим, сприяє розвитку уяви, творчого мислення й мовлення. «Мовлення - важливий компонент діяльності дітей, і дуже тяжко виокремити під час спостереження та аналізу, наприклад малювання, пов'язаного з акомпануванням дитиною своїм діям, коментуванням створюваного сюжету (який народжується одночасно принаймні на двох рівнях - вербальному й образотворчому), межі кожного виду художньої діяльності» [1, с. 76].

Картини для роботи з дітьми розрізняються вченою за такими критеріями: форматом (демонстраційні та роздаткові), тематикою (світ природний або предметний, світ стосунків та мистецтва), змістом (художні, дидактичні; предметні сюжетні), характером (реальне, символічне, фантастичне, проблемно-загадкове, гумористичне зображення) та функціональним способом застосування (атрибут для гри, предмет обговорення в процесі спілкування, ілюстрація до літературного чи музичного твору, дидактичний матеріал у процесі навчання або самопізнання докільця тощо). Н. Гавриш рекомендує використовувати картини як дидактичний засіб розвитку зв'язного мовлення дітей: за форматом; за змістом; за тематикою; за характером зображення; за способом функціонального застосування.

Як засвідчують науковці, діти сприймають твори образотворчого мистецтва на основі життєвого і художнього досвіду, перелічуючи спочатку все, що бачать. Пізніше лексичний запас учнів поповнюється деталізованим описом. І тільки на останньому етапі сприймання вони систематизують, аналізують, інтерпретують все побачене.

Спробу систематизувати роботу з розвитку мовлення молодших школярів, чітко визначити види і прийоми роботи зі словом, зв'язним висловлюванням, використовуючи засоби образотворчого мистецтва зробили О. Граборов, В. Кашенко [2; 8]. Діяльність педагога спирається на досвід дітей, словниково-стилістичний запас, сформовані уміння, а саме: уміння розкривати тему й основну думку висловлювання, зв'язно передавати зміст картини різними формами – описом, розповіддю, міркуванням.

Відомий вчений-дефектолог О. Граборов [2] вказує, що при використанні засобів навчання необхідно враховувати зв'язки, існуючі між компонентами системи і специфічні особливості кожного компонента. Він запропонував класифікацію наочних засобів, яка, на нашу думку, є однією з найбільш логічних.

Дослідник поділяє наочні засоби на натуральні, ілюстративно-образні та аудіовізуальні. У нашому дослідженні ми використовуємо ілюстративно-образну наочність, яка складається з образної, схематичної, графічної, символічної. До образної наочності належать малюнки, картини, фотографії предметного або сюжетного характеру.

О. Граборов особливо виділяє емоційну сторону в роботі з образотворчим мистецтвом: «Показуючи картину, ми даємо можливість сприймати її як ціле, потім шляхом аналізу детально вивчаємо

її та приходимо знову до цілісного її сприйняття. Це друге сприйняття буде вже більш чітким, більш диференційованим. Тут розвивається мислення, спостережливість» [2, с. 183].

Вчений В. Кашенко [3] стверджував, що проведення корекційно-розвивальних занять має бути на інтегрованій основі, однак, наочність, не повинна механічно варіювати, а сприяти розвитку мисленнєвих операцій у дітей, і, перш за все, аналізу, синтезу, узагальненню, абстрагуванню, порівнянню.

В експериментальних дослідженнях вчених-дефектологів відмічається, що учням з особливостями психофізичного розвитку потрібно більше приділяти увагу засобам образотворчого мистецтва, тому що такі діти недостатньо сприймають твори мистецтва.

Дослідження вчених засвідчують, що в процесі шкільного навчання словесний матеріал засвоюється учнями в конкретному значенні або відривається від наочного досвіду. Звідси виникає можливість прояву вербалізму, характерного для засвоєння знань молодшими школярами і неадекватне використання знань в практичній діяльності. Навчання повинно підвищувати рівень мовлення у дітей, розвивати їх розумовий розвиток. Тому головне місце належить тим засобам навчання, які дозволяють поступово піднімати наочний зміст навчального матеріалу на рівень, при якому стає можливим перехід до відволікання і узагальнення, властиве для наочно-образного мислення.

Використання наочних засобів, зокрема образотворчого мистецтва, підвищує якість навчання, здійснює формування пізнавального інтересу до навчального предмета і до процесу навчання в цілому. На це у своїх роботах вказували російські дефектологи Л. Занков, Г. Дульнев, М. Перова, Б. Пузанов та ін.

Ці питання не залишилися поза увагою українськими дослідниками. На думку Л. Вавіної, об'єкт спілкування (картинка, казковий герой, іграшка та ін.) активізує мовлення учнів, стимулює до застосування різного типу комунікативних фраз.

Музичний супровід на занятті з розвитку зв'язного мовлення стимулює словесну творчу діяльність, наповнює її емоційно-піднесеним настроєм і цим самим виступає активним мотиваційним компонентом. У процесі сприйняття музики та ідентифікації почуттів діти із особливостями психофізичного розвитку вчаться усвідомлювати свої естетичні переживання, проводити паралелі між предметом мовлення (після спостереження у природі) і характером музики. Слухання музики із закритими очима дає можливість школярам не тільки уявити, проймаючись образом, а ще зобразити у пам'яті уявлене на полотні. Це стимулює бажання вербально передати свої почуття, емоції, побачене й почуте, що сприяє природному розвитку зв'язного мовлення.

Як засвідчують проведені дослідження І. Дмитрієвої [4],

Т. Скрипник [5], засоби образотворчого мистецтва виступають як умова єдності навчання та виховання, реалізують комплексний підхід до предметної системи навчання.

Таким чином, використання засобів образотворчого мистецтва на уроці орієнтує учнів на міцне засвоєння базових питань змісту початкового навчання, інтегрує знання, отримані з різних дисциплін, і, разом з тим, прискорює проникнення учнів у світ мистецтва і природи, націлює на продуктивну мовленнєву діяльність.

У науково-методичній літературі описані умови підвищення ефективності використання творів образотворчого мистецтва в спеціальній школі з метою інтелектуального розвитку і корекції емоційної сфери, формуванні мовленнєвого та естетичного розвитку.

Так, М. Феофанов [6], розглядаючи картинки і малюнки як засіб наочності при навчанні мови, рекомендує використовувати їх з невеликою кількістю зображених предметів. Автор також підкреслює важливість різних запитань по змісту сюжету твору.

Дослідниця Т. Піроженко [7] зазначає, що учням спеціальних шкіл властива висока втомлюваність, одноманітні види діяльності призводять до утворення стереотипів. Вона пропонує запроваджувати різні види інтегративних уроків з використанням образотворчих засобів. На кожному уроці дослідниця рекомендує вивчати новий матеріал лише з одного предмета, решта – повторюється, поглиблюється, закріплюється. Під час уроку необхідно продуктивно використовувати рухливі дидактичні ігри, декламувати вивчені вірші, відгадувати загадки, слухати цікаві розповіді, переглядати діапозитиви, кінофільми, телепередачі, співати тощо.

Розробляючи систему роботи по розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі спілкування за картинками, О. Гордієнко вважає, що знайомству з творами мистецтва повинна передувати велика пропедевтична робота на заняттях розвитку мовлення. Заздалегідь діти старшого дошкільного віку отримують завдання: вимови, текстів, віршів, власних малюнків до теми спілкування. При відборі картин для обговорення необхідно враховувати принципи: врахування ідейного змісту картини та її виховний вплив; на картині не повинно бути великої кількості діючих персонажів і предметів; картина повинна відповідати віковим особливостям учнів і бути доступною для них.

Зміст методики розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ

На основі теоретичного аналізу досліджень та практичної діяльності нами було розроблена і застосована на практиці методика розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Методика включає 5 основних етапів.

На першому етапі підготовчим видом роботи проводилися вступні міні-бесіди (15-20 хвилин) про вплив емоційних станів людини для спілкування, про створення доброзичливої атмосфери й етики спілкування між комунікантами, в процесі чого реалізувався мотиваційний компонент. Корекційно-розвивальні заняття проходили двічі на тиждень.

Цілі на цьому етапі експериментального дослідження потрібно:

- формувати в дітей потребу в спілкуванні, за допомогою образотворчих засобів викликати інтерес до теми спілкування ;
- вчити толерантно відноситися до оточуючих, не відволікатися на сторонні подразники, свої дії підпорядковувати інструкціям і зауваженням вихователя;
- реагувати на оцінку дій педагога; звертатися до вчителя чи дітей за роз'ясненням;
- учити адекватно реагувати на виправлення помилок у мовленні товаришів, викликати прагнення створювати власні висловлювання, поповнюючи власний словник етикетною лексикою;
- розвивати вміння радіти успішно складеній розповіді;
- формувати вміння доводити процес спілкування до кінця.

На кожному занятті пропонувалося на сюжетному малюнку пояснити взаємозв'язок між об'єктами на фізичному та емоційному рівнях. З цією метою по черзі вибирали декілька предметів і пояснювали їх можливості взаємодії на рівні родинних зв'язків (дідусь-бабуся, сестра-брат); фізичного зв'язку (пишуть у ...; повзає на ...; літає над ...); емоційного зв'язку (любить, пишається, подобається та ін.).

Діти виділяли об'єкти на малюнку; встановлювали й доводили зв'язки між ними; згрупували названі об'єкти; вибирали найсуттєвіші ознаки, виходячи зі змісту художнього твору.

Доброзичливий настрій створювався завдяки грі «Передача-прийом» : кожен учень отримав завдання в конверті. Наприклад, показати жестом радість, захват. Діти виконували завдання (передавали жестом), а інші відгадували (приймали). При утрудненні відкривали конверт, читали інструкцію і передавали задану інформацію. Захват виражався сплеском рук. Міміка і мовне спілкування заборонялося. Завдання для учасників розподілялося згідно таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Використання жестів молодшими школярами на корекційно-розвивальних заняттях

№	Значення жесту	Опис
1.	Привертання уваги	Піднесена вгору рука з відкритою долонею
2.	Дружнє ставлення	Поплескування по плечу
3.	Погроза	Стиснутий кулак. Рух вказівним пальцем
4.	Подяка	Притиснута до грудей долоня. Рукостискання. Підняті руки зі зчепленими замком кистями
5.	Перемога	Піднята рука зі стиснутим кулаком
6.	Похвала	Піднятий вгору великий палець руки при стиснутому кулаку
7.	Примирення	Рух кисті або передпліччя у напрямку до тіла
8.	Визнання себе переможцем	Підняті вгору руки з відкритими долонями, зверненими до партнера

Наведемо фрагмент заняття в 1 класі на першому етапі.

Мета: формувати уміння правильно пов'язувати слова в реченні, використовувати службові слова, вибирати найсуттєвіші ознаки предметів, зображених на малюнках; використовувати правила мовленнєвого етикету.

1. *Мотивація навчальної діяльності при ознайомленні з новим звуком.* - Діти, сьогодні у нас незвичайний урок, тому що ми не тільки продовжимо подорожувати країною звуків, але й завітаємо в гості до букв. На сьогоднішньому уроці ми познайомимось з першою літерою цієї країни, але з якою

саме, ви дізнаєтесь трішки пізніше.

2. Підготовчі звукові аналітико-синтетичні вправи.

а) Гра «Жмурки слів»

- Я називаю слова, ви дивитесь на листівки, уявляєте предмети, ніби вони намальовані на листівках.

За другим разом, коли я буду показувати листівки, ви будете називати предмети - образи. Завдання: автобус, абрикос, айстра, агрус, акула, ананас, акація.

- Тепер погляньте ще раз на листівки і згадайте задумані слова.

б) Виділення нового звуку зі слів.

- Діти, подумайте і скажіть, який спільний звук ви почули в кожному слові? (звук [а]). На початку, всередині чи в кінці слова ви його почули? (на початку слів).

в) Активне вимовляння виділеного звуку, спостереження за його артикуляційними особливостями. Корекційна робота педагога.

- Вимовте всі разом звук [а]. Чи рухаються при вимові язичок, губи, зуби? Чи виникають перешкоди на шляху у видихуваного повітря?

г) Віднесення нового звуку до голосних. «Співоча абетка» .

- Якщо перешкод немає, то цей звук голосний чи приголосний? (голосний).

Уявіть собі, що наш звук [а] - самостійний. Йому хочеться спілкуватися? Як звук буде кликати друзів? Як плакати? Як сміятися? Як щось буде питати? Чи зрозуміли ви? Помітили як ми його вимовляємо? (Легко, повітря вільно виходить із легенів). Такі звуки вважаються голосними, їх легко можна співати. Тому і позначаються на схемах як відкритий рот. [о] - так пишемо в схемах слів.

д) Виконання вправ на впізнавання звуку в заданих словах.

- Діти, зараз ми з вами пограємо в гру, яка називається «Впізнай звук» . Я буду називати слова, в яких є звук [а] і такі, в яких його немає. Коли ви почуєте слово, в якому є цей звук, то плескайте в долоні, а коли не чуєте, то не плескайте.

Завдання: книга, клас, сонце, атлас, радість, веселка, дощ, крапля, вода, лід, струмок, папуга.

є) Самостійний добір слів з новим звуком у різних позиціях.

- Діти, тепер ви доберіть слова, в яких звук [а] стоїть на початку слова, всередині і в кінці.

3. Знайомство з буквою. Позначення на письмі звуку буквою. Показ великої і малої букви.

- Звук [а] позначається буквами Аа.

Зіставлення великої і малої букви за розміром і формою.

- Погляньте на велику і малу букви Аа. Скажіть чим вони схожі і чим відрізняються?

4. Хвилинка уяви.

Закрийте очі та уявіть букву, що позначає звук [а]. Якою ви її побачили? Спробуйте зобразити на папері таким кольором, яким ви уявили. (Самостійна робота учнів).

5. Співставлення структури нової букви з оточуючими предметами.

- Діти, зараз візьміть олівці і на папері спробуйте оживити літеру а, тобто домалювати до неї певні елементи, щоб вона стала схожа на деякі оточуючі предмети. Виставка учнівських малюнків.

- Що ви намалювали? На що схожа буква А?

6. Ейдетичний метод «Оживлення букви» . - Уявимо, що ви казкарі. Діти, щось наша буква А засумувала. Давайте її трішки розважимо. Намалюємо їй посмішку, оченята і одягнемо в гарний великий бант.

- Краще вже почуває себе буква А, як ви думаєте? А якби вона заспівала з таким веселим настроєм?

- А щоб їй було ще веселіше, запросимо до неї друга.

- Як заспіває товариш букви А?

- А якщо вони стануть поруч один біля одного, то яку пісеньку заспівають разом? (А-а-а-а-а-а).

7. Заучування напам'ять вірша ейдетичним прийомом «графічних асоціацій» , в якому відбивається структура нової букви за допомогою методу піктограм.

Глянь на небо! - Дивина!

Там летить авіа А!

І на крилах у птаха

І в акул на плавниках

І в пір'їнці, що в орла

Всюди видно букву А.

8. Розвиток зв'язного мовлення, вміння використовувати прийменники «над» , «під» , «біля» , «за» .

- Назвати місце знаходження миші відносно торбини. Де знаходиться мишка під номером 2? 1? 3? 6? 5? 4? («Сидить на торбі, над торбою, в торбі, під торбою, біля торби») (додаток Д)

Кінцевим результатом на пропедевтичному етапі було:

- * бажання підтримувати розмову;
- * розуміти і сприймати будь-яке завдання, подане у словесній чи писемній формах; послідовно та поетапно виконувати дії;
- * вміння доводити процес спілкування до кінця.

Основна мета *II етапу* полягала у розвитку умінь: правильно сприймати сенсорні еталони, виділяти та співвідносити об'єкти спостереження, стимулювати розвиток мовлення образотворчими засобами.

Цілі на цьому етапі:

- реагувати на оцінку дій педагога; звертатися до вчителя чи учнів за роз'ясненням;
- розпізнавати й оволодівати невербальними засобами мовлення;
- аналізувати малюнки, співвідносити елементи на ньому;
- відтворення словесного опису зображуваного на малюнку предмету.

Спеціальні корекційні заняття (всього - 10 занять; 2 заняття на тиждень) емоційно-комунікативного розвитку учнів з ТПМ, допомогли адаптуватися дітям у різних людських емоціях, передавати власні емоції, почуття, настрій; керувати ними.

На перших заняттях цього етапу відбувалося знайомство дітей старшого дошкільного віку з основними емоціями, їх розпізнаванням. Дітей ознайомили з назвами й проявами нових мімічних і пантомімічних емоційних станів та настроїв людини, вчили сприймати схему власного обличчя. Для ознайомлення було обрано 6 емоційних станів, які найчастіше бувають у людей: сум, радість, злість, здивування, спокій, страх.

Поступово відбувалося тренування дітей із вербалізацію почуттів, вираженні їх мімікою та жестами. Розвиток емпатії, збагачення лексичного словника, за допомогою якого можна передати свій настрій, міміку допомагало сформулювати та висловити думку, прийняти необхідне рішення.

На цьому етапі використовувалась наочність, адаптована до специфіки сприймання дітей даної категорії: піктограми, фотографії та малюнки різних емоційних станів учнів.

Як свідчать наукові дослідження Т. Піроженко, серед факторів що визначають рівень мовленнєвої досконалості дітей з психофізичними розладами, важливо відмітити значущість розвитку емоційної сфери. Успіх діяльності із засвоєння мовлення залежить від того, наскільки її зміст відповідає емоційній спрямованості людини.

Тому в подальшому з дітьми старшого дошкільного віку проводилися корекційно-розвивальні заняття, які:

1. Формували вміння аналізувати об'єкт, виділяти в ньому складові, визначати форму, розмір, колір, просторові відношення й призначення.
2. Учили робити аналіз малюнків, співвідносити елементи на них.
3. Навчили виділяти функції частин у реальних предметах, визначати їх просторового взаєморозташування.
4. Відповідно до зразка вчителя вчили описувати предмет, визначати особливості його розміру, кольору, форми й розташування.
5. Навчали учнів при словесному відтворюванні добиватися точного опису деталей предмету, зображеного на картині.

Особлива увага в роботі приділялась комунікативній спрямованості навчання, що означає оволодіння дітьми рідною мовою як засобом спілкування, збагаченню словника, умінню помічати мовленнєві помилки, застосовувати формули етикету.

Використання картинок, малюнків сюжетного характеру було необхідним для вирішення завдань з мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку як в умовах індивідуальної, так і групової роботи. Кожний малюнок давав можливість дитині проявити значний потенціал емоційного реагування, пов'язаного з темою обговорення.

Наводимо приклади корекційних завдань із розвитку та вдосконалення мовлення, які були використані у роботі з образотворчими засобами в підготовчий групі

Завдання 1. Назвати якомога більше суттєвих ознак предмету, завдяки яким дитина виокремлює його з інших.

- Як ти вважаєш, це слон старий, молодий, маленький?
- Чому ти вважаєш, що це саме слон?
- Як ще можна назвати слоненятко?
- Якого кольору слоненя?

- Коли сірий слон стає рожевим?
- Який настрій у слоника? Чому ти так вважаєш?
- Як ти вважаєш, який характер у слоника? Як він рухається?
- Чим інший слоник відрізняється від зображеного на малюнку слоника?
- Поміркуй, чому він може бути ображений?

Завдання 2. Колективне складання плану та опис предмету за зразком вчителя.

- Що це? Хто це? Де росте? Де мешкає? Якої форми, кольору?
- Чи корисна рослина? Що можна приготувати з неї? Яку користь приносить зображена на малюнку тварина?

Завдання 3. Закріплення слів, введених в активний запас.

Дітям пропонуємо імаจินативну (уявну) гру «Ланцюжок», в якій діти пов'язують різні слова в словосполучення, потім в речення. Дітям пропонується 5-10 листівок. Події, які відбуваються на першій листівці дитина пов'язує з подіями, які зображені на другій листівці. Наприклад, коли на першій листівці зображені діти, на другій - собака, на якій спить дитина то потрібно придумати цікаву історію, яка б пов'язала ці образи між собою в уяві.

Завдання 4. Прийом «Входження в картину».

Дітям пропонувалося за допомогою органів слуху та нюху уявити звуки та запахи предметів, зображених на картині. Це давало змогу органу смаку визначити на картині об'єкти, що мають смакові якості. Органи дотику дають тактильні відчуття про матеріал, вологість, температуру, кількість, форму, частини. Органи зору - інформацію про зоровий образ об'єкта, уточнюють попередні ознаки - про просторове розміщення предмета, колір, розмір. До розповіді вводилися можливі варіанти діалогів між об'єктами та їх внутрішні думки, оціночні судження від імені героїв.

Дітям пропонувалася інструкція послідовних розумових дій:

- вибір чарівника (певного органу чуттів), який допомагатиме подорожувати картиною;
- скласти мовленнєві замальовки на основі отриманих відчуттів.

На цьому етапі ми дотримувалися наступних *методичних рекомендацій* до занять:

1. При складанні мовленнєвих замальовок учні передавали особисте ставлення до зображеного об'єкта, використовують фрази: «Я відчуваю, як...», «Коли я торкаюся до ...», «Тут пахне...»
2. Складений текст-опис включав увесь комплекс можливих відчуттів.
3. Ми слідували, щоб учні використовували в мовленні слова і вирази, а в розповіді - монологи і діалоги.
4. В роботі з дітьми використовувалася колективна та групова форми організації.

На *III етапі* відбувалося цілеспрямоване формування зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з ТПМ на основі передумов, що виникли на попередніх етапах навчання. У дітей в процесі проведення корекційно-розвивальних завдань стимулювався розвиток аналізуючого сприйняття; відбувалося формування уявлень про предмети навколишньої дійсності; розвивалося наочно-дійове й наочно-образне мислення; словесна регуляція у вигляді словесного звіту й пояснювально-супроводжуючого мовлення.

Розглянемо детальніше зміст корекційних завдань, що використовувалися на індивідуальних заняттях.

Завдання 1. Виділення об'єктів, зображених на картині. Для успішного оволодіння зв'язним мовленням діти навчилися називати всі зображені об'єкти на картині; розвивати розумові дії групування, дроблення. З цією метою пропонувалося скласти опис одного з виділених дитиною об'єктів та їх деталей.

При групуванні об'єктів дітям було рекомендовано враховувати різноманітні ознаки: форму, функцію, стан, колір, місцезнаходження, відношення до живої чи неживої природи.

Ігри і вправи проводилися на самому початку заняття й займали п'ять - сім хвилин. Це ігри на актуалізацію знань про форму, розмір, колір, дотик, смак, нюх: «Чарівна торбинка», «Визнач на дотик предмет», «Описові загадки».

На цьому рекомендувалося довільну послідовність виділення об'єктів. Попередньо складався тематичний словник. Діти позначали словом визначені об'єкти. Педагог позитивно емоційно оцінював будь-які відповіді дітей. Проводилися уявні ігри: «Ланцюжок», «Листівка».

Завдання 2. Встановлення взаємозв'язків між об'єктами на картині. Учні встановлювали й пояснювали взаємозв'язки між об'єктами на генетичному, фізичному, емоційному рівнях.

З цією метою по черзі вибирали пари предметів і пояснювали їх можливі взаємодії на рівні родинного зв'язку (дідусь - бабуся, сестра - брат та ін.); фізичного зв'язку (пишуть у ..., повзає на ..., літає над ...); емоційного зв'язку (любить, пишається, подобається та ін.).

Дітям пропонувалося виділити об'єкти на картині; встановити й довести зв'язки між ними; згрупувати названі об'єкти; вибрати найсуттєвіші ознаки, виходячи зі змісту художнього твору. Вихователем проводилися творчі ігри: «Розвідники», «Шукаю друзів», «Нишпорки». Діти зображували на малюнку

все, про що йшлося у творчих завданнях, іграх. Запропоновано знайти об'єкти, які пов'язані між собою на позитивному і негативному рівні. Дітям пояснювали причинно-наслідкові зв'язки між парою об'єктів на картині на рівні природно-фізичної взаємодії. Результатом роботи з творами образотворчого мистецтва на цьому етапі виступили індивідуальні короткі описові розповіді.

Основна мета *четвертого етапу* - навчити складати описи за малюнком на основі можливого сприйняття зображеного різними органами чуттів дитини, стимулювати образну пам'ять і мислення, творчу уяву; розвивати емоційно-вольову сферу, формувати контрольні-оцінні висловлювання (самооцінка, самоаналіз, взаємооцінка, взаємоаналіз, зіставлення оцінок).

В змістовному аспекті корекційної роботи використовувалися мовленнєві ситуації для складання діалогу, вправи по пошуку граматичних помилок, емоційно-мовленнєві етюди, ігри за змістом художніх творів та творів образотворчого мистецтва, ейдетичні ігри. Кінцевим результатом на цьому етапі стало:

- вміння спілкуватися, вести діалог;
- застосування норм мовленнєвого етикету;
- вміння помічати помилки у власному мовленні та мовленні інших;
- вміння оцінювати та висловлювати власне судження.

На емоційно-регулятивному етапі бул запропоновані корекційно-розвивальні заняття з розвитку зв'язного мовлення та образотворчого мистецтва, на яких відбувався розвиток емоційно-вольової сфери учнів, формувалися контрольні-оцінні дії. Діти вчилися будувати діалоги, зв'язні висловлювання різного типу (розповідь-опис, пояснення, міркування, повідомлення, коментар). Крім того, були використані різноманітні прийоми розвитку зв'язного мовлення. Серед них: робота в парах (учень, який працював з активним партнером у новій парі прагне швидше виконувати завдання); моделювання мовленнєвих ситуацій з використання картин, серії малюнків; розповіді за серією картин, коли у кожного учня була одна картинка з серії.

Кожному доводилося «озвучувати» свою картинку та уважно слухати однокласників; розповіді за серією картин, коли пропонується закінчити розповідь. На індивідуальних заняттях використовувалися ігри: «Розфарбуй картинку», «Розрізні картинки», «Ребус», «Кросворд» працюючи в команді, згідно інструкції; арт-терапевтичні прийоми (розв'язання конфліктних ситуацій за допомогою серії сюжетних малюнків); прийоми психогімнастики для розвитку пізнавальної та емоційно-особистісної сфери у дітей (дзеркальне спостереження і контроль з боку учнів за «перетвореннями» в їхньому образі).

Проводилися тренінги спілкування (сюжети українських народних казок з використанням прийомів театральної педагогіки).

Послідовно привчали учнів до використання описів предметів, людей, явищ в процесі спілкування, розглядаючи картину, дотримуючись запитань методики з формування образного мислення засобами образотворчого мистецтва.

Наведемо приклади корекційних завдань із розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з ТПМ *засобами образотворчого мистецтва*.

Завдання 1. Визначення змісту твору образотворчого мистецтва. Запитання: «Що відбувається в ситуації, зображеній на картинці (малюнку)?».

На відміну від запитання «Що зображено на картинці?», учень аналізував цілісний зміст ситуації, самостійно досліджував події, що зображені на картинці. Така позиція вимагала від молодших школярів активізації пізнавально-дослідницької діяльності, коли стимулюються всі психічні процеси: сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява, а не простого перерахування знайомих речей, називання дій.

Завдання 2 є продовженням першого. Запитання: «Що ще відбувається на картині? «доповнює розуміння просторових та часових ознак ситуації (за яких обставин відбувається вся дія, де саме відбуваються події, коли це трапилося, як могло статися).

Завдання 3 - доповнює друге, але запитання звучить так: «Що ти бачиш таке, що підтверджує твою думку? («Що побачив таке, що дає право тобі так думати?»). Таке запитання активізувало знання, навички сенсорного сприйняття оточуючої дійсності та можливостей формування на цій основі елементарних доказів. Дитина, аргументуючи думки, робив власне мовлення більш розгорнутим у лексичному плані, взаємопов'язував мовлення, мислення і дійсність.

Завдання 4 - спонукало учня уявити себе за таких обставин.

- Чи хотів би ти опинитися в такій ситуації? Щоб ти став робити? Що відчуваєш?

Учні розуміли висловлене, підтримували розмову, регулювали емоції. Таким чином, учень шукав взаємозв'язок між обговорюваними подіями й особистим досвідом.

Завдання 5 - удосконалювало творчі надбання школяра, спрямовувало на розвиток творчої уяви, порівнюючи головних персонажів картини із героями казок, мультфільмів і т.п.

- Як би ти став художником, щоб дописав, якого героя хотів зобразити? Яке запитання поставив

майстру пензля?

Творчі завдання давали можливість учневі вийти за межі наочної ситуації, використовувати наявний досвід та інтелектуальний потенціал у нових обставинах.

Метою кінцевого *п'ятого етапу* було вправлення учнів початкових класів в умінні складати загадки про об'єкти картини, розповіді з різних точок зору, писати твори за змістом картин.

Для *складання загадок* про будь-які об'єкти картини необхідно з'ясувати обрані для їхньої характеристики ознаки, властивості (дії, колір, форму, розмір, частини, специфічні характеристики, тощо) та взаємозв'язки.

Ми складали загадки за ознаками, діями, асоціаціями.

Складання загадок *за ознаками* проходило за так званими кроками:

Крок 1. Підготовчі вправи.

- Гра «Чарівна торбинка» .

Інструкція: назвати предмет, придумати до нього ознаки, не повторюватися.

- Гра «Ланцюжок» .

Інструкція. Вихователь називав предмет, учень говорив ознаку, вчитель називав інший предмет, у якого є ця ознака.

Наприклад: хмаринка - біла - вата - м'яка - трава - гладенька - папір - легкий - задача - складна - подорож - коротка.

Крок 2. Вчили учнів складати загадку за наступним алгоритмом:

1. Обирали об'єкт.

2. Відповідали на запитання: «Який?»

3. Придумували відповідь на запитання: «Що таке саме буває?»

4. Вставляли слова-зв'язки «але не» , «як» .

5. Читали (розказували) загадку.

Наприклад: крокодил - який? - страшний, зелений, небезпечний.

- Що таке саме буває? - динозавр, змії, вогонь. Загадка. Страшний, але не динозавр. Зелений, але не змії. Небезпечний, але не вогонь.

Таку роботу проводили в групах. Кожна група отримувала картинку, або сюжетний малюнок, на якому виділяли об'єкт для відгадування іншими.

Для складання казок *за діями* ми використовували наступні підготовчі вправи:

- Гра «Хто? Що робить?» (учитель показував картинку з об'єктом, діти показували дію предмета).

- Гра «Пантоміма» (учитель називав дію, діти показували її; учень виходив з класу; діти придумували і виконували якусь дію; називали цю дію; група дітей виходила з класу, загадувала якийсь предмет, показувала дії із цим предметом. Необхідно було відгадати цей предмет.

Вчили учнів дотримуватися алгоритму складання загадок за діями.

1. Обирали об'єкт.

2. Придумували, які дії він буде виконувати.

3. Придумали, які ще об'єкти виконують ці ж дії.

4. Вставляли слова-зв'язки «як» , «але не» .

5. Розказували (читали) загадку.

Наприклад: літак - літає, але не птах; гуде як бджола; залишає слід як крейда. Складаючи *асоціативні загадки*, звертали увагу школярів: на що подібний даний предмет, додаючи прикмети, властиві тільки цьому об'єкту. Навчали учнів дотримуватися певного алгоритму.

1. Обирали об'єкт.

2. Давали відповідь на запитання: «На що схоже?» (учні придумували 3-4 порівняння).

3. Продумували відповідь на запитання: «Чим відрізняється?»

4. Установлювали слова-зв'язки: «Як» , але не» .

5. Читали загадку.

Наприклад: сонце - як гарбуз, але неїстівний; як глобус, але на ніжці; як м'ячик, але не погрієшся.

Крок 3. Складання розповідей з різних точок зору.

Мета: вправляти дітей в уміння перетворюватися, змінювати свій настрій у часі, складати творчі розповіді від імені першої особи; узагальнити знання учнів про ознаки прояву різних емоційних станів та причини їх змін.

Крок 4. Написання твору за змістом картини.

Мета: навчити дітей складати тексти-розповіді за картиною, писати навчальні твори (розповіді, описи, міркування) різні за стилем і жанром.

Твір -найважливіший вид роботи з розвитку зв'язного мовлення. Йому певною мірою підпорядковані

інші вправи. Твір є самостійним зв'язним висловлюванням думок на запропоновану чи самостійно обрану тему. Текст твору - це своєрідний підсумок проведеної роботи, де реалізуються: уміння говорити й писати на тему; підпорядковувати висловлювання основній думці (задуму); збирати й систематизувати матеріал до майбутнього твору; уміння будувати текст у певному типі мовлення, у тому чи іншому жанрі.

Робота над твором включала наступні етапи:

1. Вибір теми і визначення основної думки твору.
2. Добір і систематизація матеріалу.
3. Підготовчі вправи та складання плану (за бажанням).
4. Робота з чернеткою.
5. Перевірка, доопрацювання і редагування.
6. Написання кінцевого результату творчої роботи.

Всі корекційні заняття з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ образотворчими засобами проводились у формі інтегрованих уроків, на яких використовувалися сучасні інноваційні технології.

Рекомендовані вправи для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення

Заняття з розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ засобами образотворчого мистецтва (мультисенсорний підхід)

Тема заняття: «Чарівна пригода»

Мета: Розвиток зв'язного мовлення, активізація словника, формування граматично правильного мовлення через образотворчу діяльність із використанням мультисенсорного підходу.

Структура заняття

1. Підготовчий етап (5-7 хв)

Мета: Активізувати сенсорні канали сприйняття, налаштувати дітей на мовленнєву активність.

Слухове сприйняття:

- Вихователь вмикає аудіозапис звуків осені (шум вітру, шелест листя, каплі дощу, пташині голоси).
- Діти слухають і обговорюють: «Що ви чуєте? Що це нагадує?»
- Питання: «Що відбувається в природі восени?»

Тактильне сприйняття:

- Діти отримують у мішечку **осінні предмети** (жолуді, каштани, сухе листя, пісок).
- Вони на дотик відгадують предмет і описують його словами (теплий, гладенький, шершавий тощо).

Зорове сприйняття:

- Демонстрація картини **осіннього лісу** або осінніх пейзажів.
- Запитання до дітей: «Які кольори ви бачите? Що змінюється восени?»

2. Основний етап (20-25 хв)

Мета: Формування зв'язного мовлення через образотворчу діяльність.

Чарівний сюжет: «Осінні пригоди лісових друзів»

- Вихователь розповідає початок історії:
- *Одного осіннього дня в лісі маленьке зайченя прокинулося і побачило, що всі листочки стали жовтими та червоними. Воно захотіло дізнатися, що сталося. Раптом із-за кущів виглянув...*
- Діти разом придумують, хто це може бути (їжачок, білочка, лисичка).

Малювання кінчиками пальців на вологому папері (тактильна стимуляція)

- Діти створюють осінній фон, малюючи листяні крони дерев пальчиками у техніці мокрого акварелю.

- Вихователь коментує дії: «Який колір ти обрав? Чому?»
- Діти обговорюють: «Що нагадує цей малюнок?»

Аплікація з використанням природних матеріалів (розвиток дрібної моторики)

- Вирізають або викладають фігурки звірят з листя, шишок, тканини.
- Обговорюють: «Що робить наш герой? Чому?»
- Вихователь допомагає побудувати короткі речення: «*Зайченя сховалося під кущик, тому що...*»

Використання кінетичного піску (сенсорна стимуляція, мовленнєве моделювання)

- Діти ліплять гриби для їжачка чи нірку для зайця.
- Ставлять питання одне одному: «Що ти зліпив? Кому це потрібно? Навіщо?»

3. Заключний етап (5-7 хв)

Мета: Закріпити отримані знання, стимулювати зв'язне мовлення.

Рефлексія (чарівний мішечок слів)

Діти дістають картки із запитаннями:

1. «Що тобі найбільше сподобалося?»
2. «Що нового ти дізнався?»
3. «Яка частина заняття була найцікавішою?»

Колективне складання казки «Осінь історія»

- Діти по черзі доповнюють розповідь, використовуючи створені малюнки та аплікації.

Вправа «Знайди пару»

Діти отримують картки зі словами (листок, вітер, лисичка, дощ), потрібно знайти відповідну картинку.

Використовувати мультимедіа: інтерактивні панелі, де діти можуть рухати елементи картини.

Впроваджувати рольові ігри: дітям пропонують бути «осіннім вітром» або «дощиком» і описати, як вони рухаються.

Додавати ароматерапію: використовувати запахи осені (ефірна олія сосни, кориці, апельсина) для додаткової стимуляції сенсорного сприйняття.

Таке заняття розвиває мовлення, мислення, уяву та емоційну взаємодію.

Інтеграція розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ засобами образотворчого мистецтва

(Розширений практичний підхід для логопедичних занять)

Розвиток зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) ефективно реалізується через інтеграцію мовленнєвих, когнітивних та моторних процесів. Для цього необхідно поєднувати образотворчу діяльність із театралізацією, інтерактивними технологіями та груповими проектами.

Використання елементів театралізації у логопедичній роботі

❖ **Завдання:** Формування вміння будувати зв'язні висловлювання через сюжетну діяльність, що поєднує мовлення, жести, міміку та образотворче мистецтво.

Етапи роботи:

1. Малювання персонажів та створення масок

- Дітям пропонується спільно намалювати головного героя казки (наприклад, «Осіньного Лісовичка» або «Чарівного Листочка»).
- Використання нетрадиційних технік малювання (відбитки пальців, мозаїка з паперу, ліплення з пластиліну) активізує дрібну моторику.

- Після створення персонажа діти описують його: «Хто це? Де він живе? Що він любить?»

- Логопед допомагає сформулювати відповіді, коригує граматичні та фонетичні помилки.

2. Озвучення персонажів (робота над інтонацією та дикцією)

- Вихователь читає казку, а діти придумують голоси персонажам.
- Додається завдання: промовити репліки з різною емоцією (здивування, радість, сум).
- Робота перед дзеркалом: артикуляційні вправи для чіткої вимови.

3. Інсценізація створеної історії (поєднання мовлення та руху)

- Використовуються намальовані декорації.
- Вправи на **вербальну взаємодію:** діти по черзі придумують діалоги, відповідають на питання персонажів.

- Підключається елемент гри на увагу: зміна голосу, рухів, виразності.

4. Створення театру тіней або пальчикового театру

- Малювання фігурок, вирізання їх із картону або використання пісочної анімації.
- Логопед коригує мовлення під час гри, допомагаючи дітям складати розповіді за малюнками.

❖ Очікувані результати:

Активізація мовленнєвої ініціативи.

Закріплення правильної вимови звуків.

Покращення діалогічного мовлення та розвитку комунікативних навичок.

2. Використання інтерактивних технологій для стимуляції мовлення

Завдання: Розвиток зв'язного мовлення через мультимедійні засоби, що залучають зоровий, слуховий та моторний канали сприйняття.

Методи та інструменти:

1. Анімаційні завдання (створення цифрових історій)

- Дітям пропонують намалювати послідовність подій (наприклад, «Як Осінь приходить у ліс»).

- Використовується **інтерактивна панель**: діти додають малюнки, а вихователь перетворює їх у слайд-шоу.

- Після перегляду діти переказують історію, відповідають на питання: «Що сталося спочатку? А потім?»

2. Використання електронних альбомів для мовленнєвого супроводу

- На інтерактивному планшеті створюються «живі» книжки: діти записують власні коментарі до зображень.

- Прийом «**Асоціативний ланцюжок**» : дитина бачить картинку й називає пов'язані з нею слова (листя → жовте → падає → вітер).

3. Розвиток зв'язного мовлення через доповнену реальність (AR)

- Діти розглядають тривимірні моделі дерев, тварин, будують речення про них.

- Використання QR-кодів: діти сканують код, слухають аудіоказку та переказують її за малюнками.

Очікувані результати:

Покращення розуміння логіко-граматичних конструкцій.

Збагачення словникового запасу через візуалізацію понять.

Формування зв'язного мовлення у різних контекстах.

3. Впровадження групових проєктів для розвитку комунікації

◆ **Завдання:** Формування навичок спілкування, взаємодії та спільного мовленнєвого планування.

Приклади групових проєктів:

1. «Створюємо осінню казку разом»

- Кожна дитина малює один кадр історії.

- Потім усі по черзі розповідають, що відбувається на їхньому малюнку.

- Діти разом складають цілісний сюжет.

- Використовується **метод взаємного навчання**: діти допомагають одне одному формулювати речення.

2. «Живий колаж» (сенсорний розвиток + мовлення)

- Діти разом створюють колаж із природних матеріалів (листя, квітів, зерен).

- Обговорюють: «Які матеріали ми використали? Якого вони кольору? Які на дотик?»

- Завдання для активізації зв'язного мовлення: «Придумайте історію, що відображає цей колаж» .

3. «Логопедична естафета» (рух + мовлення)

- Кожна дитина отримує картку із завданням:

- Описати предмет (жовтий, круглий, пахне, росте на дереві).

- Назвати слово-аналог або протилежне за значенням.

- Придумати речення, використовуючи певні слова.

Очікувані результати:

Навчання активного слухання та реагування у спілкуванні.

Покращення формування речень різної складності.

Стимуляція комунікації у природних ситуаціях.

Інтеграція образотворчого мистецтва з театралізацією, інтерактивними технологіями та груповими проєктами дозволяє:

Мотивувати дітей до мовлення через гру.

Формувати навички комунікації та взаємодії.

Покращувати зв'язне мовлення завдяки візуальній та сенсорній підтримці

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Блінова, Г. Й. (2006). Подолання мовленнєвих вад дітей: дидактичний матеріал для учнів початкових класів загальноосвітніх шкіл та логопедичних пунктів (Ч. 2). Київ: Неопалима купина.

Богуш, А. М. (2000). Дошкільна лінгвопедагогіка: теорія і практика. Запоріжжя: Просвіта.

Бондар, В. І., & Засенко, В. В. (Ред.). (2004). Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Інститут дефектології АПН України. Київ.

Стадненко, Н. М., Ілляшенко, Т. Д., Борщевська, Л. В., & Обухівська, Л. Т. (1998). Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Кам'янець-Подільський: Абетка.

Піроженко, Т. О. (2002). Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: монографія. Київ: Нора-прінт.

Скрипник, Т. В. (2000). Наукове підґрунтя дослідження складників мовленнєвої діяльності у контексті корекційно-превентивного навчання. Дефектологія, (№ 4), 20–24.

Шеремет, М. К., & Мартиненко, І. В. (Уклад.). (2006). Хрестоматія з логопедії: навчальний посібник. Київ: КНТ.

Шеремет, М. К. (2011). Особливості формування вищої форми передачі інформації. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Актуальні проблеми логопедії: збірник наукових праць, (№ 18), 291–293.

Яковлева, С. Д. (2013). Особливості прояву психофізіологічних функцій у дітей з вадами розвитку: монографія. Херсон: Вишемирський В. С.

REFERENCES

Blinova, H. Y. (2006). Podolannya movlennievyykh vad ditei: dydaktychnyi material dlia uchniv pochatkovykh klasiv zahalnoosvitnikh shkil ta lohopedychnykh punktiv (Ch. 2). Kyiv: Neopalyma kupyna.

Bohush, A. M. (2000). Doshkilna linhvopedahohika: teoriia i praktyka. Zaporizhzhia: Prosvita.

Bondar, V. I., & Zasenkov, V. V. (Red.). (2004). Dity z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvitnomu prostori: pochatkova lanka. Instytut defektolohii APN Ukrainy. Kyiv.

Stadnenko, N. M., Illiashenko, T. D., Borshchevska, L. V., & Obukhivska, L. T. (1998). Metodyka diahnostryky vidkhylen u rozumovomu rozvytku molodshykh shkoliariv ta starshykh doshkilnykiv. Kamianets-Podilskyi: Abetka.

Pirozhenko, T. O. (2002). Komunikatyvno-movlennievi rozvytok dytyny: monohrafiia. Kyiv: Nora-print.

Skrypnyk, T. V. (2000). Naukove pidgruntia doslidzhennia skladnykh movlennievoi diialnosti u konteksti korektsiino-preventyvnoho navchannia. Defektolohiia, (№ 4), 20–24.

Sheremet, M. K., & Martynenko, I. V. (Uklad.). (2006). Khrestomatii z lohopedii: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KNT.

Sheremet, M. K. (2011). Osoblyvosti formuvannia vyshchoi formy peredachi informatsii. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia. Aktualni problemy lohopedii: zbirnyk naukovykh prats, (№ 18), 291–293.

Yakovleva, S. D. (2013). Osoblyvosti proiavu psykhofiziologichnykh funktsii u ditei z vadamy rozvytku: monohrafiia. Kherson: Vyshemyrskiy V. S.

Tatiana Meleshko,

speech therapist of the Municipal Non-Profit Enterprise

«City Specialized Children's Home No. 1»

of Odesa City Council

Odesa, Ukraine

DEVELOPMENT OF COORDINATE SPEECH OF STARTER PRESCHOOL AGE CHILDREN

WITH SEVERE SPEAKING DISORDERS

Abstract. The methodical development is devoted to the problem of development of coherent speech in children of senior preschool age with severe speech disorders (SSD). The work considers modern approaches, methods and techniques aimed at stimulating speech activity, enriching vocabulary, forming grammatically correct and logically consistent speech.

Particular attention is paid to individualization of learning, development of special exercises for children with different levels of speech development and the use of visual and tactile aids. The materials will be useful for speech therapists, educators working in general education and special education institutions with children with speech disorders.

Key words: development of coherent speech, severe speech impairment (SSI), speech activity, vocabulary, grammatically correct speech, children with speech impairments, visual and tactile aids, individualization of learning

Дата надходження до редакції 26.01.2025

© Мелешко Т. М., 2025